

nedskrevet under besættelsen. Disse er imidlertid ikke af større historisk værdi. Dels er der i udpræget grad tale om et forsvarsskrift, hvor hovedpersonen søger at stille sig selv i det bedst mulige lys, dels skildres begivenhederne i så bred almindelighed, at der ikke er meget at hente for en forsker.

Alt i alt er det ikke muligt at tillægge denne bog en særlig kildemæssig værdi. Den meddeler praktisk taget intet, som vi ikke véd i forvejen. Men hvis den kan inspirere en ung historiker til at kulegrave hele problematikken omkring den danske marines forhold i årene 1931–40 og herunder inddrage de udenlandske – især tyske – diplomaters og militærattachéers indberetninger, vil udgivelsen ikke have været forgæves.

Viggo Sjøqvist

HENRIK S. NISSEN (ED.): *Scandinavia during the Second World War*. Oslo Universitetsforlaget, Minneapolis & University of Minnesota Press, 1983. 407 s. Ill., 12 kort.

Bogen har til formål at opsummere resultaterne af den intensive forskning, der har fundet sted vedrørende udviklingen under og umiddelbart efter den anden verdenskrig i de fire nordiske lande Danmark, Finland, Norge og Sverige, og dermed stille en oversigtsfremstilling til rådighed for et ikke-nordisk publikum. Fremstillingen er delt mellem syv forskere fra de berørte lande, og tidsmæssigt dækkes perioden fra verdenskrigens udbrud i september 1939 frem til Danmarks og Norges beslutning i marts 1949 om tilslutning til NATO.

Såvel den kronologiske afgrænsning som opdelingen af stoffet lader småstaternes muligheder for at bevare deres samfund intakte over for stormagtspres eller i en krigssituation fremstå som det strukturerende tema. Kapitelopdelingen er foretaget kronologisk, men hvert kapitel er samtidig søgt samlet om et undertema med udviklingen i krigslykken og den deraf følgende forskydning i stormagtsindflyelsen som vigtigste ledemotiv.

Henrik Nissen påpeger i sin opridsning af situationen ved krigsudbruddet, at tankerne om et nordisk forsvarssamarbejde bl.a. umuliggjordes af, at tre af landene befandt sig inden for hver sin stormagts interessesfære: Danmark inden for Tysklands, Finland inden for Sovjets og Norge inden for Englands, mens Sverige nød godt af sin placering med de øvrige som stødpudestater (s. 48f.). Det ligger i hans som i de øvrige fremstillinger, at de enkelte nordiske lande måtte søge deres sikkerhed ved en kombination af bestræbelser på ikke at bringe sig i et modsætningsforhold til den dominerende stormagt og udnyttelse af stormagtsinteresserne indbyrdes (s. 43ff.). Han vurderer, at forsvaret hverken i Danmark eller Norge og formentlig heller ikke Sverige var lagt an på at skulle modstå et stormagtsangreb, og at det alligevel forsøgte i Norge, forklares med, at angrebet ikke som for Danmarks vedkommende kom fra den traditionelt dominerende stormagt (s. 52). Samme opfattelse af småstaternes begrænsede handlemuligheder forfølges i *Martti Häikiös* redegørelse for udviklingen omkring den finsk-russiske vinterkrig og udførelsen af den tyske Operation Weserübung, idet den anskues som et kapløb om Nordeuropa, hvor stormagterne iagttog hinanden snarere end den af småstaterne førte neutralitetspolitik (s. 53). De nordiske landes indstillen sig på Tysklands dominans efter besættelsen af Danmark og

Norge behandles af Nissen og, specielt i relation til det tyske ruslandsfelttog, af *Ohto Manninen*, mens *Aage Trommer* og *Berit Nøkleby* tager sig af hver sin fase af orienteringen mod en allieret sejr fra 1943 og fremefter. I disse faser har bogens hovedproblemstilling, når undtages spørgsmålet om afgrænsning af interessesfærer mellem vestmagterne og Sovjet i krigens slutfase, hovedsageligt relevans for de to lande, der opretholdt reel suveræniteten, og dens funktion som ramme om fremstillingen bliver mere udvisket. Den svenske neutralitetspolitik karakteriseres af Nissen som kun løst forbundet med neutralitetsbegrebet i klassisk international lov (s. 111). Den var præget af en partiskhed, der skiftede i takt med krigslykken, mens en oprustning samtidig skulle sætte prisen for et angreb på landet så højt, at det kunne afskrække den sandsynlige aggressor Tyskland, så længe dette lands kræfter var bundet andetsteds (s. 108). Finlands engagement sammen med Tyskland i krigen mod Sovjet i 1941 er det eneste eksempel på en mere offensiv varetagelse af småstatens interesser i alliance med en stormagt. I det ømtålelige spørgsmål om, hvorvidt Finland havde »krigsskyld« eller mere passivt blev trukket ind i stormagtsopgøret, er Manninen tilbøjelig til at stille sig på det nyere standpunkt, at finske ledere forud havde bundet sig så stærkt til Tyskland, at de dermed også bevidst havde valgt krigsdeltagelsen (s. 151f.). Han redegør for tendensen til at opstille »storfinske« krigsmål (s. 162ff.), men peger samtidig på bevidstheden om, at hensynet til Finlands stilling efter en fredsslutning tilsagde, at man på den ene side ikke gik for vidt over for Sovjet, f.eks. ved at deltage i angrebet på Leningrad (s. 158), og på den anden søgte at opnå sikkerhedsgarantier fra vestmagterne (s. 164).

Karl Molin behandler de nordiske landes indstilling på deres rolle og muligheder i takt med, at efterkrigstidens verdensorden aftegnede sig. Et afgørende ændret vilkår var, at sovjetiske sikkerhedskrav var blevet en faktor, som alle de nordiske lande måtte tage i betragtning, specielt i de første efterkrigsår. Molin påpeger, at den forsigtige og formelt upartiske holdning, som eksempelvis Norge indtager i spørgsmålet om Svalbard og Danmark vedrørende Bornholm, svarer til småstaternes reaktion over for stormagtsinteresser i mellemkrigstiden (s. 342, 378). Men som en spire til noget nyt lægger han vægt på at inddrage de socialdemokratiske tanker om en verdensorden, der ikke skulle være baseret på magtanvendelse, og hvor de tre skandinaviske landes rolle kunne være at indtage en mellemposition mellem de to stormagters (s. 328, 377f.). Synspunktet om dette som en reel faktor i de sikkerhedspolitiske overvejelser i specielt perioden frem til sommeren 1947 modificerer han dog selv meget ved at pege på, at dette tidsrum var en overgangsperiode, hvor fjendtlige relationer mellem stormagterne endnu ikke tvang til stillingtagen (s. 346), og ved at betone den overvejende passive karakter af de skandinaviske landes politik (s. 378). Set i relation til bogens hovedtema var et af de væsentligste forsøg på at tage et konkret skridt på tværs af opdelingen af verden i to antagonistiske blokke det svenske forslag fra maj 1948 om en forsvarsalliance mellem de tre skandinaviske lande, der ville kunne udfylde det militære tomrum uden inddragelse af stormagterne (s. 358ff.). Da dette forsøg strandede på norsk hældning mod vestmagterne, valgte Sverige fortsat neutralitet, som i forsvarspolitisk henseende forudsatte, ligesom under verdenskrigen, at landets sikkerhed ikke truedes isoleret, men kun i forbindelse med en generel konflikt (s. 376). Da heller ikke Finlands evne til at balancere mellem anerkendelse af Sovjets sikkerhedskrav og hensynet til opretholdelse af statens suverænitet (s. 355, 379) repræsenterer noget principielt nyt i forhold til

mellemligstidens mønster, fornys dette alene ved Danmarks og Norges tilslutning til NATO under indtryk af aldrig-mere-9.april holdningen.

Med hensyn til hovedtemaet fastholdes sammenhængen i fremstillingen således trods delingen mellem en række forfattere, mens det kan være lidt sværere at fastholde overblikket over det sidetema, der vedrører de to besatte lande Danmarks og Norges muligheder for at komme gennem krigen med deres sociale og politiske strukturer intakte. Kun et af de i den forbindelse relevante emner gøres til genstand for en samlet tematisk analyse i form af *Ole Kristian Grimnes'* afsnit om modstandsbevægelsernes opståen, mens andre lige så væsentlige behandles spredt i de forskellige kronologisk afgrænsede afsnit. Det forhindrer naturligvis ikke, at der også vedrørende disse anlægges principielle betragtninger på basis af en komparation. Men såvel overblikket som analysen ville efter min mening have vundet ved en mere tematisk opdeling af stoffet.

Grimnes indleder sit afsnit med at definere modstand som en politisk opposition over for et etableret regime, som gør denne opposition ulovlig og forfølgende (s. 182). Hermed indbefatter definitionen de åbenlyse protester mod nazificeringen i Norge, men ikke bestræbelserne i Danmark på at skabe en ideologisk modvægt til nazismen gennem eksempelvis Dansk Ungdomssamvirke, fordi disse sidste understøttede den siddende regerings politik (s. 209f.). Denne tagen udgangspunkt i regimet fungerer udmærket i Grimnes' analyse, idet han præciserer, at også modstandens konkrete udvikling bestemtes af karakteren af besættelsesregimet (s. 186), således at den første norske modstand rettedes bredt mod Nasjonal Samlings forsøg på at etablere kontrol med samfundet for at demonstrere sin regeringsduelighed (s. 188), mens den tidligste danske modstand var langt mere ekstremistisk, idet den skulle sætte sig igennem over for den legitime regerings politik, der nød solid støtte i befolkningen (s. 208f.). Denne forskel i udgangspunkt medførte, at ledelsen i den norske civile modstand i vid udstrækning kom til at bestå af personer med høj politisk og social status, bl.a. socialdemokratiske ledere, der kunne holde kommunisterne i en marginalposition, mens de samme kræfter i Danmark var bundet af den officielle forhandlingspolitik, hvorfor »ekstremisterne« i højere grad kunne præge modstandsbevægelsen (s. 198f., 214f.). Også m.h.t. de enkelte modstandsaktiviteter er forskellene iøjnefaldende.

Grimnes' afgrænsning af modstanden kalder på en definition også af den officielle politik, specielt den, som førtes af de i befolkningen anerkendte autoriteter med varetagelsen af den nationale interesse over for besættelsesmagten for øje. Såvel Grimnes som Nissen peger på væsensligheden mellem den danske forhandlingspolitik frem til 29. august 1943 og forhandlingerne i Norge frem til september 1940 om etablering af et »riksråd« (s. 119, 184), og begge anser denne politik for forskellig fra såvel modstand som kollaboration (s. 114, 126, 184), idet den sidste betegnelse sættes i forbindelse med en positiv samarbejdsvilje. Betragtningen er rimelig nok, når forhandlingspolitikken bedømmes ud fra sine intentioner. Men hvis den tyske besættelsespolitik var blevet gjort til genstand for en mere samlet analyse, kunne forhandlingspolitikken have været vurderet også ud fra sin nytteværdi for besættelsesmagten som yderpunkt på en skala, der i sin modsatte ende rummede de lokale nazistpartiers stillen sig til rådighed som lydregering. Nissen peger på faren for, at forhandlingspolitikken kunne føre så langt ud i indrømmelser, at den blev formålsløs (s. 114), og de norske fylkesmænds rolle ved nazificeringen af lokalstyret giver vel et praktisk

eksempel på, at overgangen mellem forhandling og kollaboration var glidende (s. 190f.).

Et sidste spørgsmål, som ud fra problemstillingen bevaring af sociale og politiske strukturer kunne have fortjent en mere samlet behandling, skønt problemstillingen langtfra er upåagtet i Trommers og Nøklebys afsnit, er magtspørgsmålet i forbindelse med det forventede tyske sammenbrud. Det er vel symptomatisk, at mistroen mellem den norske eksilregering i London og de uautoriserede ledere af modstanden hjemme var bortvejret så vidt allerede i april 1944, at der kunne indgås en aftale om, at Hjemmefrontens ledelse, som vel at mærke ikke omfattede kommunisterne, skulle styre landet i overgangen mellem krig og fred (s. 298f.), mens enighed om den danske befrielsesregering, der i langt højere grad var et kompromis med »ekstremisterne« påtvunget de traditionelle politiske ledere, først opnåedes umiddelbart før den tyske kapitulation.

Denne anmeldelse har koncentret sig om nogle hovedtemaer, hvorfor det skal nævnes, at bogens enkelte afsnit gør det muligt at følge udviklingen også i detaljer. Dens nytteværdi som oversigtsfremstilling, også for et nordisk publikum, forøges af en fyldig kommenteret bibliografi over værker på såvel hovedsprogene som de nordiske sprog, samt et register.

Henrik Lundbak

ERIK THOSTRUP JACOBSEN: *Foden i døren. Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944–45*. Odense Universitetsforlag, 1984. 136 s. 90 kr.

»Foden i døren« er et citat fra C.F.A. Warner, chefen for det britiske udenrigsministeriums Northern Department, der tog sig af Sovjet og Skandinavien. Foden var Sovjets, og døren Danmark. »They like having a foot in the door«, noterede Warner i maj 1945 på et aktstykke. Med denne titel har Thostrup Jacobsen anslået sit tema. Hvad han undersøger, er »Sovjets politik over for Danmark set fra England« (s. 9) – England i denne forbindelse forstået som Foreign Office's Northern Department. I fortsættelse heraf går han også ind i, »hvilken politik briterne på denne baggrund førte«.

Det er en vanskelig sag at rekonstruere den sovjetiske politik, fordi man på grund af sovjetarkivernes utilgængelighed er nødt til at slutte baglæns fra det faktiske begivenhedsforløb til de bagvedliggende motiver og intentioner. Ved at benytte Foreign Office-materialet kan Thostrup Jacobsen støtte sig til de udenrigsministerielle embedsmænds overvejelser og interne diskussioner ved løsningen af de russiske gåder. Det er på dette punkt, den foreliggende undersøgelse er af interesse, og ikke så meget i skildringen af det ydre begivenhedsforløb, der allerede er velkendt fra en række tidligere fremstillinger. Her giver forfatteren kun en række nye, men interessante detaljer. Således klarlægger han, hvorledes englænderne vejledede og undertiden retledede danske aktører i spillet som gesandten Reventlow og Christmas Møller.

Tolkningen af de alt andet end entydige signaler, der udsendtes fra Moskva i krigens sidste fem fjerdingår, er den hårde nød – og voldte allerede samtiden store kvaler for ikke at tale om historikerne sidenhen. Man så i de sovjetiske udtalelser både en hård og en blød linie. Thostrup Jacobsens bud på problemet er, at der faktisk kun var tale om en linie, nemlig »at russerne tilskyndede til samling af de